

МОТИВАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИБОРІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

ВАСЮК О.В., кандидат педагогічних наук, доценти кафедри педагогіки НУБіП України (м. Київ)

ВИГОВСЬКА С.В., кандидат педагогічних наук, доценти кафедри педагогіки НУБіП України (м. Київ)

У статті охарактеризовані різні підходи до визначення природи мотивації людини, обґрунтовано, що мотивація є багатовимірним утворенням і включає в себе мотиви, потреби, цілі й наміри, інтереси, ідеали й ціннісні орієнтації. Проаналізовано різні підходи до класифікації мотивів вибору професії.

Мотивація, мотив, потреба, вибір професії.

В статье охарактеризованы различные подходы к определению природы мотивации человека, обосновано, что мотивация является многомерным образованием и включает в себя мотивы, потребности, цели и намерения, интересы, идеалы и ценностные ориентации. Проанализированы различные подходы к классификации мотивов выбора профессии.

Мотивация, мотив, потребность, выбор профессии.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вибір професії чи професійне самовизначення – основа самоствердження людини в суспільстві, одне з головних рішень у житті. Вибір професії є тим відрізком життєвого шляху, який залежить від багатьох факторів нашої реальності: суспільного впливу на мотиви вибору професії, тобто характеристика, що вказує на значення та престиж обраної професії; пов'язаних із потребами суспільства у кадрах, із характером вимог професії до особистості учня; особливого характеру (інтереси, схильності, здатності, особистісні якості учня, рівень загальної освіти та готовності до свідомого вибору професії) [10]. Але визначальним фактором залишається провідний мотив вибору майбутньої професії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розроблено велику кількість концепцій і теорій мотивації. Найбільш відомими є змістовні (Маслоу А., Ф. Герцберг, Мак Кленланд Д.) й процесуальні (В. Врум, П. Лаулер ін). Значний внесок у розвиток теорій мотивації здійснили вітчизняні вчені Л. Виготський, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Ядов. Мотивації навчальної діяльності присвячені дослідження Л. Божович, Є. Ільїна, А. Маркової, А. Реана та ін. Проблема формування готовності випускників загальноосвітніх навчальних закладів до вибору професії стала предметом дослідження К. Альбуханової-Славської, С. Батишева, Є. Климова, Н. Коломінського, Г. Костюка, Д. Узнадзе, Я. Цехмістера та ін.

Мета статті – розглянути мотиваційну сферу особистості та проаналізувати підходи до класифікації мотивів вибору професії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення природи мотивації людини. К. Платонов під мотивацією розуміє сукупність стійких мотивів, що обумовлені спрямованістю особистості, її ціннісною орієнтацією і визначає її діяльність [14]. Мотивація є багатовимірним утворенням і включає в себе такі багатомірні компоненти, як окремі мотиви, потреби, цілі й наміри, інтереси, ідеали й ціннісні орієнтації [8]. На думку Д. Узнадзе, сутність мотивації у тому, що знаходиться така дія, яка відповідає основній і закріпленій у житті людини установці [9, с. 12].

Переважає більшість дослідників (С. Рубінштейн, Л. Божович, В. Мерлін) мотивацію трактують як властивість, компонент, якість особистості. Це стрижень особистості, що визначає цілісність людини, її активність.

Учений В. Манько, аналізуючи потребо-мотиваційну сферу студентів-аграрників, доходить висновку, що більшість дослідників у поняття мотивації включають сукупність усвідомлених спонукань, до яких входять потреби, мотиви і цілі. Вони, у свою чергу, пов'язані з ціннісними орієнтаціями, ідеалами, почуттями, емоціями [7].

Отже, мотивація – це не що інше як система взаємодоповнюючих мотивів, що формуються та проявляються у діяльності.

Загальновідомо, що теорія мотивації немає однозначного вирішення. Теорія біологічних спонукань – це теорія, що

дозволяє пояснити механізм задоволення біологічних потреб, є теорією простої й прямої мотивації [1].

Згідно з теорією оптимальної активності, організм намагається підтримувати оптимальний рівень активації, що дозволяє функціонувати найбільш адекватно. Когнітивні теорії мотивації ґрунтуються на положенні провідної ролі когнітивних структур у перебігу психічних процесів поведінки людини. Але не всі вчинки мають внутрішню мотивацію, що відповідає вродженим особливостям. Людину найбільше приваблює діяльність, що розвиває у ній почуття компетентності [4, с. 30].

Теорія мотивації А. Маслоу є однією з спроб поєднати існуючі підходи до визначення природи мотивації людини. В її основі лежить уявлення про “ієрархію потреб”, що протягом життя в тій чи іншій мірі визначають поведінку людини, діючи у найбільшій відповідності з своїми можливостями та прагненнями. Згідно з теорією Маслоу, кожна нова потреба виникає, стає можливою тільки після задоволення потреб нижчого порядку. Найвища ж потреба в самореалізації настає тільки за умови задоволення тих потреб, що їй передують [11].

Включаючи в розуміння терміну “мотив” такі поняття, як потреби, спонукання, прагнення, стремління, бажання, Х. Хекхаузен розробив класифікацію за напрямками, у яких проводилося вивчення теорії мотивації протягом майже 100 років. Він визначив основні проблеми психології мотивів, серед яких виокремлюються наступні:

- існує стільки різних мотивів, скільки існує істотних, змістовно еквівалентних класів співвідношень “індивід-середовище”;
- мотиви формуються в процесі індивідуального розвитку як відносно стійкі оціночні диспозиції;
- вимірювання мотивів – означає знайти відмінності за індивідуальним їх проявом (характером, силою);
- проблема актуалізації мотиву розглядається поруч з проблемою виділення ситуаційних умов, що призводять до такої актуалізації;
- проблема зміни мотивів – становлення домінуючих, пріоритетних мотивів [16, с. 34].

Науковець О. Леонтьєв, підкреслюючи, що в психології терміном “мотив” (мотивація, мотивуючі фактори) часто позначають абсолютно різні явища, виділяє питання про співвідношення мотивів і потреб як таке, що займає центральне

місце серед інших питань не менш важливих, з проблеми психологічного аналізу особистості [6, с. 189]. Він зазначає, що мотив є “опредметнена потреба”. Мотивування діяльності людини зумовлене діалектикою потреби та власне мотиву: до свого найпершого задоволення потреба “не знає” свого предмета, він ще не має бути визначений. Тільки після виявлення предмета потреба набуває своєї конкретності, а її предмет, що сприймається, уявляється, мислиться людиною, – своєї збуджувальної, спонукальної, спрямовуючої функції, тобто стає мотивом. Саме предмет потреби може бути названий мотивом діяльності. У свою чергу, мотив зумовлює і спрямовує діяльність суб’єкта, постаючи в цілях, завданнях та інших складових процесу діяння. Дослідник переконаний, що мотиви можуть бути усвідомленими й не усвідомленими. Реалізація потреб відбувається в діяльності й разом з тим, задовольняючи потреби, людина керується системою мотивів, які змінюються протягом життя. О. Леонт’єв увів у психологію два поняття мотивів діяльності, назвавши “одні мотиви, що спонукають до діяльності, разом з тим надають їм особистісний зміст... – змістоутворюючими. Інші, що співіснують поряд з ними, виконують роль спонукальних факторів (позитивних або негативних) – часом гостро емоційних, афективних – позбавлені змістоутворюючої функції, називає мотивами – стимулами” [6, с. 202]. Розподіл функцій змістоутворення і стимуляції між мотивами однієї і тієї ж діяльності, на думку О. Леонт’єва, дозволяє зрозуміти головні співвідношення, що характеризують мотиваційну сферу особистості – співвідношення ієрархії мотивів: змістоутворюючі мотиви, тобто ті, що реалізовано безпосередньо в діяльності, “завжди займають більш високе становище, навіть якщо вони не характеризуються прямою афектогенністю” [6, с. 204]. Структура особистості, в уяві О. Леонт’єва, це відносно стійка конфігурація головних, ієрархізованих всередині себе мотиваційних ліній. Внутрішні співвідношення головних мотиваційних ліній у сукупності діяльностей людини утворюють загальний “психологічний профіль” особистості [6, с. 222].

Дослідник В. Манько зазначає, що одним із основоположних моментів мотиваційної концепції є признання полімотивованості діяльності, відповідно до якої будь-яка діяльність спонукається не одним, а декількома різними мотивами. Серед них є домінуючі, провідні, що очолюють ієрархічну

структуру мотиваційної сфери особистості й визначають спрямованість діяльності, її результати. У кожному конкретному випадку мотивація не однозначна, залежить від багатьох об'єктивних факторів, але основне ієрархічне ядро повинно бути стійким, так як рівень сформованості мотивації залежить від розвитку особистості в цілому, її світоглядних позицій, переконань, спрямованості [7].

Аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що більшість дослідників виділяють два типи мотивації: *внутрішню* (утворення, що характеризує такий тип поведінки, коли спонукальні й регулюючі фактори проходять у структурі особистісного "Я" і цілком знаходяться в середині самої поведінки) і *зовнішню* (утворення, що характеризує поведінку в тих випадках, коли фактори, що її спонукають і регулюють, знаходяться поза особистістю). Внутрішня і зовнішня мотивація може суттєво впливати на поведінку людини. При цьому внутрішня мотивація має позитивний вплив на пізнавальні процеси і на особистість у цілому. Внутрішньо вмотивована діяльність не має заохочення (є самоціллю), крім самої активності. Отже, мотиваційна природа будь-якої діяльності складна і багатогранна.

Особливо важливою у становленні особистості є мотивація вибору професії. Адже свідоме ставлення до вибору професії обумовлює спрямованість особистості на ознайомлення із змістом професії, практичну апробацію своїх можливостей, оволодіння активними способами підготовки до майбутньої праці, самовиховання професійно важливих якостей.

У педагогічній науці відсутня єдина класифікація мотивів вибору професії. В. Жуковська виділяє такі групи мотивів вибору професії: загальна мотивація, романтика професії, науково-пізнавальні мотиви, мотиви суспільної значущості професії [3]. С. Крягжде вважає, що до їх числа потрібно віднести мотиви суспільної корисності професії, мотиви психологічного характеру, зовнішні ознаки професії, інтерес до професії тощо [5].

Дослідник Є. Павлютенков виділяє дев'ять різновидів мотивів вибору професії учнями: соціальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, пов'язані зі змістом праці (професійні), матеріальні, престижні, інші утилітарні мотиви. В основі подальшої його класифікації мотивів – мета, заради якої учнями обиралась та, чи інша професія. Це дало змогу виділити два основних типи мотивів: опесередкована мотивація, тобто,

професія обирається в якості засобу реалізації мети, що знаходиться за межами професії; безпосередня мотивація, тобто вибір професії стимулюється самою професією. Вирішальна роль у реальному осмисленні, розумінні зробленого вибору належить безпосередній мотивації, яка відображає ступінь усвідомлення обраної сфери діяльності, її змісту. Але, за результатами досліджень, домінуючими мотивами вибору професії виявились якраз мотиви опосередкованого типу. Є. Павлютенков вбачає причину цього явища в недостатній роботі, спрямованій на виховання відповідних потреб, зокрема потреби в насолодженні прекрасним, у прагненні привносити красу в оточуюче життя, побут, працю; потреби жити і працювати за законами краси і, разом з тим, окремо виділені потреби, що пов'язані з розвитком стійких професійних інтересів [13].

Хоча концепція формування мотивів вибору професії Є. Павлютенкова базується на положеннях О. Леонтьєва про мотиви “реально діючі” і “стимулюючі” [13, с. 11], проте деякі науковці [12] піддають сумніву, що реально діючі мотиви вибору професії можна сформувати шляхом виховання окремих з наведених вище потреб.

Дослідник П. Шавір класифікує мотиви за двома ознаками – походженням і характером зв'язку з об'єктом (професією). Ця класифікація включає п'ять груп мотивів [17]: мотиви, які виражають потребу в тому, що становить основний зміст професії; мотиви, пов'язані з відображенням деяких особливостей професії у суспільній свідомості; мотиви, що виражають раніше складені потреби особистості, актуалізовані в умовах безпосередньої взаємодії з професією; мотиви, що виражають особливості самоусвідомлення особистості в умовах взаємодії з професією; мотиви, що виражають зацікавленість у зовнішніх, об'єктивно неістотних атрибутах професії. Саме ці мотиви й породжують прагнення до так званих “романтичних” професій.

Дослідниця В. Ярошенко мотиви вибору професії, що підлягають вивченню та формуванню, зводить до трьох основних груп: інтерес, обов'язок та самооцінка професійної придатності. Вивчення професійних інтересів учнів, як мотивів вибору професії, дало їй змогу виділити в них два основні види: інтереси безпосередні, що виникають на основі привабливості змісту та процесів конкретної діяльності та опосередковані, що виникають із організаційної, соціальної та інших характеристик професії. Розглядаючи суспільний обов'язок, як сукупність

мотивів вибору професії, В. Ярошенко виділяє п'ять основних груп мотивів обов'язку, що виникають на основі усвідомлення особистої суспільно-корисної активності й pojawiaються при обґрунтуванні вибору професії: відповідальність стосовно до повсякденних професійних обов'язків; стремління до вершин майстерності в обраній справі; новаторство в праці та його організації; загальноальтруїстичні прагнення; загальногромадянські прагнення [18].

Природно, що важливою передумовою формування професійної спрямованості є покликання – “життєве призначення, і спрямування людини, що надає доцільності, осмисленості й перспективності її діяльності” [2]. Воно складається на основі тієї інформації про професію та саму себе, що володіє особистістю [15].

Висновки. Отже, існують різні підходи до класифікації мотивів вибору професії, але їх об'єднує той факт, що своє покликання людина може знайти лише тоді, коли співвіднесені провідний мотив та основний зміст професії, обраної особистістю, риси її характеру та рівень розвитку здібностей. У такому взаємозв'язку провідна роль буде належати домінуючому у загальній системі мотиву.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні проблеми формування в особистості свідомого ставлення до вибору професії.

Література

1. Годфруа Ж. Что такое психология / Ж. Годфруа. – в 2-х т. [пер. с фр.] – М. : Мир, 1992. – 24 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Жуковская В. И. Мотивы выбора профессии учащимися старших классов / В. И. Жуковская. – Минск : Нар. асвета, 1972. – С. 69–85.
4. Зубанова Н.Ю. Формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя фізичної культури : дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Н.Ю. Зубанова. – Луцьк, 1998. – 159 с.
5. Крягжде С. П. Психология формирования профессиональных интересов / С. П. Крягжде. – Вильнюс : Мокслас, 1981. – 195 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

7. Манько В.М. Аналіз потребо-мотиваційної сфери студентів-аграрників з високою успішністю навчання / В.М. Манько // Наук. вісник НАУ. – К., 2005. – Вип. 88. – С. 102-111.

8. Маркова А.К. Формирование мотивации учения : кн. для учителя / Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.

9. Мартынова С.С. Сущность профессиональной направленности и особенности ее формирования в старшем школьном возрасте / С.С. Мартынова // Вопросы профессиональной ориентации и профессиональной направленности учащихся и студентов. – Омск : ОГПИ, 1976. – С. 3–20.

10. Нечитайло И. И. Профессиональная консультация : метод. рекомен. – Одесса : ОНМЦОКИТ, 2003. – 52 с.

11. Основи психології : підруч. для студ. вищ. закладів освіти / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 4-те вид. – К. : Либідь, 1999. – 630 с.

12. Орлов А. Б. Склонность и профессия / А. Б. Орлов. – М. : Знание, 1981. – 96 с.

13. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Евгений Михайлович Павлютенков. – К. : Рад. шк., 1980. – 144 с.

14. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К.К. Платонов. – М. : Высш. шк., 1981. – 175 с.

15. Платонов К. К. Профессиональное призвание // Профессиональная ориентация молодежи / К. К. Платонов. – М. : Высш. шк. , 1978. – С. 92–130.

16. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2-х т. [пер с нем.] / Хайнц Хекхаузен. – М. : Педагогика, 1986. – 229 с.

17. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П. А. Шавир. – М. : Педагогика, 1981. – 96 с.

18. Ярошенко В. В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся / В. В. Ярошенко. – К. : Рад. шк., 1983. – 112 с.

REFERENCES

1. Hodfrua Zh. Chto takoe psykholohyya / Zh. Hodfrua. – V 2-kh t. [per. s fr.] – М. : Myr, 1992. – 24 s.

2. Honcharenko S. U. Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk / Semen Ustynovych Honcharenko. – К. : Lybid', 1997. – 376 s.

3. Zhukovskaya V. Y. Motyvy vybora professyy uchashchymysya starshykh klassov / V. Y. Zhukovskaya. – Mynsk : Nar. asveta, 1972. – S. 69–85.

4. Zubanova N.Yu. Formuvannya profesiyno-pedahohichnoyi spryamovanosti maybutn'oho vchytelya fizychnoyi kul'tury : dys....kand. nauk z fiz. vykh. i sportu: 24.00.02 / N.Yu. Zubanova. – Luts'k, 1998. – 159 s.

5. Kryahzhde S. P. Psykholohyya formirovaniya professional'nykh ynteressov / S. P. Kryahzhde. – Vil'nyus : Mokslas, 1981. – 195 s.

6. Leont'ev A.N. Deyatel'nost', soznanye, lychnost' / A.N. Leont'ev. – M. : Polytyzdat, 1975. – 304 s.
7. Man'ko V.M. Analiz potrebo-motyvatsiyanoi sfery studentiv-ahrarykiv z vysokoyu uspishnistyu navchannya / V.M. Man'ko // Naukovyy visnyk NAU. – K., 2005. – Vyp. 88. – S. 102-111.
8. Markova A.K. Formyrovanye motyvatsyy uchenyya : kn. dlya uchytelya / Markova A.K., Matys T.A., Orlov A.B. – M. : Prosveshchentye, 1990. – 192 s.
9. Мартынова S.S. Sushchnost' professyonal'noy napravlennosti y osobennosti ee formyrovannya v starshem shkol'nom vzdaste / S.S. Мартынова // Вопросы professyonal'noy oryentatsyy y professyonal'noy napravlennosti uchashchikhsya y studentov. – Oms'k : OHPY, 1976. – S. 3-20.
10. Nechytaylo Y. Y. Professyonal'naya konsul'tatsyya : metod. rekomen. – Odessa : ONMTsOKYT, 2003. – 52 s.
11. Osnovy psykholohiyi : pidruchnyk dlya stud.vyshchych zakladiv osvity / za zah. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsya. – 4-te vyd. – K. : Lybid', 1999. – 630 s.
12. Orlov A. B. Sklonnost' y professyya / A. B. Orlov. – M. : Znanye, 1981. – 96 s.
13. Pavlyutenkov E. M. Formyrovanye motyvov vybora professyy / Evhenyy Mykhaylovych Pavlyutenkov. – K. : Rad. shkola, 1980. – 144 s.
14. Platonov K.K. Kratnyy slovar' systemy psykholohycheskykh ponyaty / K.K. Platonov. – M. : Vyssh. shk., 1981. – 175 s.
15. Platonov K. K. Professyonal'noe pryzvanye // Professyonal'naya oryentatsyya molodezhy / K. K. Platonov. – M. : Vyssh. shk. , 1978. – S. 92-130.
16. Khekkhauzen Kh. Motyvatsyya y deyatel'nost': v 2-kh t. [Per s nem.] / Khaynts Khekkhauzen. – M. : Pedahohyka, 1986. – 229 s.
17. Shavyr P. A. Psykholohyya professyonal'noho samoopredelenyya v ranney yunosti / P. A. Shavyr. – M. : Pedahohyka, 1981. – 96 s.
18. Yaroshenko V. V. Shkola i professyonal'noe samoopredelenye uchashchikhsya / V. V. Yaroshenko. – K. : Rad. shk., 1983. – 112 s.

PROFESSIONAL CHOICE MOTIVATION: THEORETICAL ASPECTS

VASYUK O., VYGOVSKA S., Associate Professor of Pedagogy of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

The article describes the different approaches to the definition of the nature of human motivation, it proved that the motivation is multidimensional education and includes motives, needs, goals and intentions, interests, ideals and value orientations. It's analyzed different approaches to the classification of the motives of profession choice.

Motivation, motive, need, choice of profession.